

ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANELERİ ÜZERİNE

Yard. Doç. Dr. Ahmet ÇELİK*
Araş. Gör. Nazan UÇAK**

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi, büyük ölçüde üniversitelerinin eriştiği düzeye bağlıdır. Üniversiteler bilgi ve düşüncelerin korunması, eğitim ve öğretim, araştırma, basım-yayım, bilginin yorumlanması ve yayılması gibi etkinliklerle yükümlü kuruluşlardır (Wilson ve Tauber 1956: 15). Üniversitenin bu işlevleri gerçekleştirebilmesi gerekli alt yapı öğelerinin sağlanmasıyla olanaklıdır. Bu alt yapı öğeleri eğitim-öğretim için ders araç ve gereçleri, deney için laboratuvarlar, öğretim elemanları ve kütüphanelerdir. Kütüphane, akademik kurumlarda eğitim-öğretim etkinliklerini ve araştırmalarını doğrudan destekleyen bir araçtır ve bu yüzden üniversiteyi oluşturan öğeler arasında vazgeçilmez bir yeri vardır. Bu yazıda, kütüphanenin üniversitedeki konumu gözden geçirilerek Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin mevcut durumu tartışılacaktır.

I. ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANELERİNİN İŞLEVLERİ

İyi örgütlenmiş ve çağdaş gelişmeleri izleyebilen bir kütüphane, bilim dünyası için yaşamsal bir önem taşır. Baysal (1982: 12)'in deyişiyle "Üniversite kütüphanesi; üniversite içinde ve yakın çevresinde bilimsel araştırma ve geliştirme çalışmalarını desteklemek, hergün gelişip ilerleyen, yeni yayınlarla zenginleşen dünya biliminin son verilerini izlemekle yükümlü kitaplıklardır."

Üniversite kütüphanelerinin işlev ve amaçlarının üniversitenin işlev ve amaçlarından ayrı düşünülmemesi gerekir. Bu bağlamda, Roger ve Weber (1971: 3)'e göre üniversite kütüphanelerinin işlevleri şunlardır:

1 - Üniversite kütüphanesinin kullanıcısı olan öğretim elemanı, öğrenci ve diğer kullanıcıların eğitim - öğretim ve araştırma etkin-

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü Öğretim Üyesi
** Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü Araştırma Görevlisi

liklerinden dolayı gereksinim duydukları çeşitli bilgi kaynaklarını sağlamak,

2 - Bilgi kaynaklarından daha etkin bir şekilde yararlanılmasını sağlayacak ödünç verme, müracaat, enformasyon ve benzeri diğer hizmetlerin yanısıra çeşitli bibliyografik kaynak ve araçları hizmete sunmak,

3 - Değişik amaçlı okuma ve çalışma alanlarını sağlamak ve düzenlemek.

4 - Kullanıcı grubunun özelliklerine göre onların okuma alışkanlıklarının geliştirilmesine ve boş zamanlarını değerlendirmelerine yardımcı olmak,

5 - Kütüphane ve kütüphane kaynaklarından yararlanmayı artırmak amacıyla, kullanıcı eğitimi programlarını planlamak ve geliştirmek,

6 - Üniversite yayımlarının, belgelerinin ve diğer kaynaklarının arşivini oluşturmak,

7 - Diğer Kütüphane ve kuruluşlarla kütüphane kaynaklarının paylaşımında işbirliğine gitmek,

8 - Koleksiyonu gelecek kuşaklar için korumak.

Üniversite kütüphaneleri belirtilen bu işlevleri yerine getirebilmek için iyi eğitilmiş personele, yeterli mali kaynaklara ve uygun bir mekana (kütüphane binası) gereksinim duyarlar.

II. ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANESİNİN TEMEL ÖGELERİ

Üniversite kütüphanelerinde verilen hizmetin niteliğini etkileyen öğeler şunlardır: Personel, koleksiyon (derme), kullanıcı, bütçe ve bina.

A - PERSONEL

Her tür örgütte olduğu gibi üniversite kütüphanelerinde de en önemli öge insandır. Yeterli sayı ve nitelikte olamayan kütüphane personeli ile üniversitede sürdürülen eğitim ve araştırma etkinliklerini desteklemek olanaksızdır.

Üniversite kütüphanelerinde özellikle mesleki personelin önemi büyüktür. İçinde yaşadığımız Enformasyon Çağ'ında bilginin önemi

ve bilgiye ulaşmada, hızın, doğruluğun değeri ortadadır. Araştırmacılar artık yönlendirilmeyi değil doğrudan bilgiye ulaşmayı beklemektedirler. Bu gereksinimlere karşılık verebilecek üniversite kütüphanecisinin mesleğe hakim, gelişmelere çabuk uyum sağlayabilen, toplumsal ilişkilerde başarılı, araştırma tekniklerini bilen, teknolojiye uyumlu ve geniş kültür birikimine sahip olması gerekmektedir. Bu niteliklere sahip kütüphaneciler de, batılı üniversitelerde akademik yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak algılanmakta ve öğretim üyelerine benzer bir statü içinde görev yapmaktadırlar.

B - KOLEKSİYON

Kütüphane, üniversitedeki eğitim-öğretim ve araştırma etkinliklerini destekleyebilmek için uygun bir koleksiyona sahip olmalıdır. Bu koleksiyonda kitap ve dergilerin yanısıra görsel-ışitsel araçlar, tarama olanağı sağlayan veri tabanları, CDROM gibi kitap dışı materyaller de bulunmalıdır. Üniversitelerin kapasitelerine göre koleksiyondaki yayın sayısı farklı olabilir. Burada önemli olan nicel durum değil, koleksiyonun ilgili bölümlerin gereksinimlerini karşılayabilecek nitelikte olmasıdır. Koleksiyonun oluşturulmasında dikkate alınması gereken konular şöyle özetlenebilir:

1 - Koleksiyon, açık raf ilkesine göre düzenlenmelidir. Böylelikle kullanıcıların ilgili kaynaklara kolaylıkla erişebilmeleri sağlanabilir.

2 - Yayın seçiminde öğretim elemanları ile işbirliği yapılmalıdır.

3 - Üniversite müfredatında yer alan bütün derslere yönelik kaynaklar dikkate alınmalıdır.

4 - Koleksiyonun güncelliği korunmalıdır.

5 - Araştırmacıların olduğu kadar, lisans öğrencilerinin gereksinimleri de gözden uzak tutulmamalıdır.

C - KULLANICI

Çağdaş üniversite kütüphanesi hizmet verdiği akademik toplum (öğrenciler, öğretim elemanları ve diğer araştırmacılar) bilgi gereksinimlerini karşılamakla yükümlüdür. Bu kütüphanelere gelenler doğru ve hızlı bir biçimde en güncel bilgilere ulaşmak istemekte-

dirler. Oysa, Smith (1993)'in belirttiği gibi, araştırmacılar üniversite kütüphanelerinin sağladığı hizmetlerin yeterli olmadığını görüşündedirler. Line (1990) bu sorunun çözümü için kütüphanenin yeni bir anlayışa kavuşması gerektiğini belirterek kullanıcı gereksinimlerine dayalı (customer-based) bir seçenek önermektedir. Buna göre, kullanıcının yalnızca talepleri değil diğer potansiyel gereksinimleri de saptanarak koleksiyon, kütüphane binası, kütüphane kataloğu yeniden düzenlenmeli ve kütüphane personeli bu doğrultuda eğitilmelidir.

D - BÜTÇE

Etkin bir kütüphane hizmeti için yeterli mali kaynağın önemi büyüktür. Üniversite kütüphanelerine ayrılan fon üniversite bütçesi içinde yer alır. Bu yüzden üniversitelere ayrılacak bütçe önem taşır. Ne var ki 1970'lerde başlayan ve etkisi hâlâ duyulan ekonomik bunalıma, 1980'lerden itibaren çeşitli devletlerin kamu harcamalarını bir ölçüde kısma eğilimi de eklenince kütüphaneler de üniversiteler gibi, bu durumdan olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Bu evrensel bir olgudur (Moran, 1984: 29).

Diğer taraftan, yayın sayısı sürekli artmakta ve fiyatları yükselmektedir. Bu durum kütüphaneleri mali bir ikileme karşısına getirmiştir: Bir yanda sayıları ve maliyetleri hızla artan yayınlar, diğer yanda gittikçe yetersiz kalan mali kaynaklar. Buna bir de otomasyon masrafları eklenince, üniversite kütüphanelerinin finansal yönden nasıl zorlandıkları ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki üniversite kütüphanelerinin ise bu durumdan çok daha fazla etkilendikleri açıktır.

Üniversite kütüphanelerinin söz konusu mali sıkıntılarının üstesinden gelebilmeleri için ne yapılmalıdır? Bu konuda üniversite yöneticilerinin tutumu büyük önem taşımaktadır. Çağdaş bir ilke olarak kütüphanelere üniversite bütçesi içinde standart bir pay ayrılmalıdır (1). Gerektiğinde bu oran artırılmalı veya diğer fonlardan kütüphane bütçesine aktarma yapılmalıdır.

E- BİNA

Üniversite içinde ulaşım açısından kolay, bölümlere yakın bir kütüphane binasına gerek vardır. Kütüphane binasının boyutları ve

(1) Bu oran, Batılı üniversitelerde yaklaşık % 5'tir.

özellikleri üniversitenin kendi gereksinimlerine ve kaynaklarına göre belirlenir. Bu binanın yapımında kütüphaneci ve mimar işbirliği, daha işlevsel binalar için zorunludur (Metcalf 1986). Kütüphane binasının görkemli olmaktan ziyade esnek, değişen gereksinimlere karşılık verebilir, genişleyen koleksiyonu kapsayacak büyüklükte olması, kullanıcı gereksinimlerini karşılaması önem taşır. Modüler sistemle tasarlanan binalar üniversite kütüphanelerinin hizmet anlayışına daha uygundur.

III. TÜRKİYE'DEKİ ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANELERİNİN MEVCUT DURUMU

Türkiye'deki üniversite kütüphaneleri mevcut yapılarıyla araştırmacıların beklentilerini karşılamaktan uzaktır. Bu durumun nedenleri şunlardır:

a) Üniversite kütüphanelerine ayrılan mali kaynaklarla çağdaş bir kütüphane hizmetinin verilebilmesi olanaklı değildir. Bu kütüphanelerin alt yapı sorunu yeterince çözümlenememiştir. Bir kaç kurum hariç tutulursa, bu kütüphaneler gerekenin çok altında kitap ve süreli yayına sahiptirler. Üniversite bütçesinden kütüphaneye ne oranda kaynak ayrıcalığına yönelik bir ölçüt olmadığı için, bu konuda kurumlar arasında büyük farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin 1990 yılı itibariyle, Boğaziçi Üniversitesi ile Trakya Üniversitesi arasında kişi başına yapılan yayın harcamaları yönünden 170 misli fark vardır. (Çelik 1991). Bu farklılığın tutarlı bir açıklaması her halde yoktur.

Üniversite kütüphanelerinin kitap ve dergi alımları neredeyse tümüyle dış ülkelerden yapıldığı için, dolar kuruna bağlı olarak fiyatları sürekli yükselmektedir. Zaten yetersiz olan ödenekler bu durumda tümüyle cılız kalmaktadır.

b) Üniversitelerdeki araştırmacılar ve kütüphaneciler için çok önemli olan iki konu çözümlenememiştir. Bunlardan birincisi üniversiteli araştırmacının kendi alanındaki iç ve dış gelişmeleri izleyebileceği mekanizmaların yetersizliğidir. Bilimin gelişmesi ise gerek ülke içinde, gerekse uluslararası düzeyde bütünleşmeyi (integration) gerektirmektedir. Bu sorunun çözümü için yararlı olabileceği düşünülen TÜVAKA çalışmaları beklentileri karşılamaktan uzaktır.

Üniversite kütüphaneleri arasında bir bilgi ağı kurulamamış olması diğer bir sorun alanını oluşturmaktadır. Bu yüzden

araştırmacıların gereksinimlerine karşılık verebilecek etkili bir kütüphanelerarası işbirliği sağlanamamıştır. Araştırmacılar, bu durumda hangi yayını nerede bulabilecekleri konusunda önemli güçlüklerle karşılaşmaktadırlar.

c) Üniversite kütüphanesi için en hayati konu olan personel sorunu çözümlenememiştir. Bu kütüphanelerin mesleki ve yardımcı eleman sayısı çok yetersizdir. Çalışanların özlük hakları kurumdan kuruma farklılık göstermekte, bazı üniversitelerde mesleki elemanlara sağlanan akademik uzman kadroları için nesnel ölçütler kullanılmamaktadır.

Diğer taraftan üniversite kütüphanesinin en önemli makamı olan kütüphane ve dokümantasyon daire başkanlarının önemli bir kısmı, hiç kütüphanecilik eğitimi olmayan diğer meslek mensuplarından oluşmaktadır. Örneğin ABD'de ise bu görevlerin tamamı kütüphanecilik eğitilmiş personel tarafından yerine getirilmektedir (Moran 1984). Özellikle yeni kurulan üniversitelerde bu daire başkanlıklarına mesleki eğitimi olmayan personelin getirilmesi son derece olumsuz sonuçlar doğuracak niteliktedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Akademik toplumun gereksinimlerini karşılayan ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilen bir kütüphane olmaksızın, çağdaş bir üniversite eğitiminden söz edilemeyeceği açıktır. Türkiye'deki üniversite kütüphaneleri ise mevcut yapıları itibarıyla işlevlerini yeterince yerine getirememektedirler. Bu kütüphanelerin sorunları; mali kaynakların yetersizliğinde, nitelikli personel sayısının azlığında ve ülkede kütüphanelere yönelik bir politika bulunmamasında düğümlenmektedir. Etkili bir üniversite kütüphane hizmeti için şunlar önerilebilir:

1) Kitap ve süreli yayın alımı için üniversite kütüphanelerine ayrılan ödenekler artırılmalı, üniversite bütçesinin asgari % 3'ünün yayın alımına ayrılması benimsenmelidir. Yeni kurulmakta olan üniversitelere ise kütüphanenin alt yapısının oluşabilmesi için bir süre, daha yüksek ödenek sağlanmalıdır.

2) Araştırmacıların çağdaş gelişmeleri izleyebilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır. Bunun için:

a - Üniversite kütüphanelerinde enformasyon teknolojisinin sağladığı olanaklar yararlanılmalı, üniversite kütüphaneleri arasında bir bilgi ağı kurma girişimlerine başlanmalıdır. Ulusal enformasyon sisteminin önemli bir parçasını oluşturacak bu ağ girişimi için

